

William Saroyan

արևոս սպոնզուր

ՄԱՐԴԿՈՒԹՅԱՆ ՏՈՒՆԸ

Մարդ ծնվելիս հայտնվում է ոչ թե տանը, այլ աշխարհում: Բայց և այնպես շուտով լսում ես նաև տան մասին, անգամ՝ եթե այլեւ այնտեղ չես, կամ այն փոխվել է: Այնպես որ, ծննդյանդ վայրն իմանալը մի բան նշանակում է: Օրինակ՝ Ֆրեզնոն:

Երբեմն մարդ իմանում է նաև փողոցը, անգամ շենքը:

Փողոցը Տ-ն էր, տարեթիվը 1908, օգոստոս ամսվա երեսունմեկերորդ օրը: Տ-ն անկասկած նշանակում էր Տուն: Փողոցներում ես թափառել եմ տարիներով, բայց շենքն այդպես էլ չտեսա: Երբ ես սկսեցի լուրջ փնտրել՝ այն արդեն չկար: Նրա տեղում պահեստ էր, հետո՝ գարաժ, ապա՝ հյուրանոց, և, վերջապես՝ ավտոկանգառ:

Բայց փողոցն ու շենքը չէին, որ քաղաքը տուն էին դարձնում; և ոչ էլ այն փաստը, որ ես այդտեղ եմ սկիզբ առել: Կար ուրիշ մի բան: Ի՞նչ:

Ես այնտեղ հայտնաբերեցի մարդկությանը: Այնտեղ հայտնաբերեցի արվեստը: Որտեղ էլ հայտնաբերեք անօգնական մարդուն և նրա վսեմ հավատը՝ դուք գտել եք ձեր տեղը: Իսկ ի՞նչ է նրա հավատը: Նրա հավատն իմաստն է, որ տողորում է ամեն բան, նա հասնում է իմաստի՝ հայտնագործելով կամ հորինելով այն արվեստի միջոցով:

Ո՞րն է Ֆրեզնոյում իմ հայտնաբերած մարդկությունը: Ընտանիքս, հարևաններս, ընկերներս, դպրոցի ուսուցիչները, փողոցի անցորդները և ինքս, մեծ մասամբ ինքս ու նաև անծանոթները, որոնք օտար չէին, չէին կարող օտար լինել, որովհետև ես տեսնում ու ճանաչում էի նրանց:

Կա՞ ոգուստ անծանոթներից: Հնարավո՞ր էր նրանց հանդեպ հավատ տածել: Նրանք բարի էին, բարի ու հուսաբեկ՝ ահա թե ինչու ես հայտնաբերեցի արվեստը, ես չէի ուզում, որ նրանք հույս չունեն: Եթե նրանք հուսաբեկ էին, ուրեմն, անշուշտ ես էլ էի, իսկ ես չէի ուզում անհույս մնալ:

Մարդկությունը մորս զարմիկն էր՝ Հովակիմ Սարոյանը, որը երեսունչինգ տարի է, ինչ մեռել է: Նա մուսկատի երեսուն ակրանոց

այգի ուներ Լոն Սթարում, մեր քաղաքից ուժ, թե ինը մղոն այն կողմ:

Թվում էր, թե Հովակիմը քարե մի մարդ է, սակայն նրանից ուրախ ու լիասիրտ ոչ ոք չէր ծիծաղում, երբեմն՝ մեղմիկ, համարյա անձայն, ուրիշ գեղքերում՝ բարձրածայն, ամբողջ ուժով, այնպես որ գլորփում էր գետնին, վեր ցատկում ու քիչ էր մնում մեռներ: Թերես, նա հենց ծիծաղից էլ մեռավ երեսունյոթ տարեկանում: Զգիւտեմ:

Նա ապրում էր մենակ իր այգու հյուղակում, որտեղ, այլ իրերի թվում, ուներ ֆոնոգրաֆ և մի տասնյակ ձայնապնակներ՝ հայկական, քրդական ու թուրքական երգերով: Նա կով էլ ուներ: Ուներ ուղղվեր ու հրացան: Ուներ նաև մի ճի ու երկանիվ կառք:

Երկու թե երեք անգամ նա ճին կառքով բերել էր Սան Բենիտո փողոցի մեր փոքրիկ տունը, վերցրել ինձ ու իմ եղբայր Հենրիին ու տարել Լոն Սթարի խաղողի այգին: Մայրամուտին նա վերցնում էր հրացանն ու մեզ իր հետ տանում մուսկատի այգին՝ տեսնելու ինչ կա-չկա: Այնտեղ նապաստակներ կային, որոնք վնաս էին տալիս, քանի որ կրծում էին խաղողի մատղաշ որթերը: Հովակիմը կրակում էր, ու նրանք վեր էին ցատկում ու սատկում: Մենք տեսնում էինք լորեր, աղավնիներ ու կաքավներ, բայց կաքավներ տեսնելուց ավելի լավ էր լսելը, թե ինչպես էին նրանք վեր ցատկում, մաքուր ու զիլ ճչալով՝ կյանքի մի մասը լինելու հրաշքից՝ ուրախ ու միաժամանակ հուսահատ այդ ճիշը ես երբեք չեմ մոռանա, այն իմ մաքի մեջ միշտ կապված կմնա մարդկության ու իր առաջին հերոսներից մեկի՝ Հովակիմ Սարոյանի հետ:

Մութն ընկնելուն պես մենք վերադառնում էինք տնակը, և նա ընթրիք էր պատրաստում: Ուտում էինք կերոսինի լամպի տակ նստած և զրուցում վատ հայերենի ու վատ անգլերենի խառնուրդով: Ընթրիքից հետո նա մի ձայնապնակ էր գնում ու մենք լսում էինք հին մեղեղիները: Կարգի էր բերում իր նարգիլեն, նստում հատակին, ծխում ու ականջ դնում հին մեղեղիներին:

Ասում էին, թե նա Բիթլսում կին էր ունեցել և երկու որդի, բայց կինը մահացել էր, իսկ որդիները տեղափոխվել էին նրա ծնողների տունը: Եվ նա Կալիֆոռնիայում մնացել էր մենակ: Ոչ ոք բարությանն ու ազնվությանն այդքան կատաղի չէր նվիրված, ինչքան այդ միայնակ մարդը:

իր կարճ կյանքի վերջին տարիներին նա նոր կին առավ, բայց դեպարզ էր, որ կնոջն ու որդիներին կորցնելով՝ նա կորցրել էր նաև իր կյանքը:

Մեկ էլ հանկարծ ես հայտնվեցի նրա թաղմանը, և դա Հովակիմի վերջն էր՝ չհաշված այն, որ երեսունհինգ տարի անց ես ահա նրան եմ հիշում:

Հովակիմն ինքը մարդկությունն էր՝ վշտահար, միայնակ, ծիծառող:

Կային նաև ուրիշները, շատ ուրիշներ՝ ազգականներ, բարեկամներ, օտարներ:

Միստր Հաֆֆը աղի-բուդի էր վաճառում Ծիփարլիքընի անկյունում, որտեղ ես գասերից հետո լրագրավաճառություն էի անում: Նա նիհար մի ծերունի էր՝ ձախ աչքն ու այտը սև կապով ծածկած: Նրա տեսքը մարդկանց առաջին հայացքից վախեցնում էր, միգուցե նաև՝ երկրորդից: Չեմ հիշում, թե մեկն ու մեկը երեսէ կանգ առներ նրա հետ զրուցելու: Նա մոայլ, անդամ չարագուշակ էր թվում:

Իրականում նա միայնակ մի մարդ էր, որը սենյակ էր վարձում և աշխարհում ոչինչ չուներ, բացի աղի-բուդիի իր սայլակից, և որի, թերեւս, միակ տեղն այս աշխարհում Ծիփարլիքընի անկյունն էր: Ամեն առավոտ տասին նա իր սայլակը սենյակից քշում էր անկյունը, իսկ գիշերվա տասին՝ հետ:

Ես Հաֆֆի հետ ընկերացա, երբ նա, երեկի, ությունին մոտ էր, իսկ ես ինը թե տասը տարեկան էի: Առաջին անգամ մենք խոսեցինք, երբ ես արդեն մեկ ամսվա չափ այդ անկյունում լրագիր էի վաճառում:

Անձրեսու մի երեկո նա ինձ մոտ կանչեց ու աղի-բուդի տվեց: Ես չնորհակալություն հայտնեցի ու աղի-բուդին կերա: Շատ լավն էր: Դրանից հետո մենք ընկերացանք: Ամեն երեկո, երբ փողոցում համարյա մարդ չէր մնում, մենք, կողք կողքի կանգնած, զրուցում էինք:

Ես հայտնաբերեցի, որ Հաֆֆն աթեխստ էր, բայց, փոքր քաղաքների շատ աթեխստների նման, իր գաղափարները չէր ցուցադրում և խորապես լավ մարդ էր, թերեւս, անդամ՝ կրոնապաշտ:

Հիշում եմ, որ երբ նա մի անգամ ակնարկեց, թե մարդկությունը չար է, ես նրա խոսքերում ատելություն չզգացի: Ավելի շուտ՝ զգացի, որ նա խոսում էր ափսոսանքով, համակրանքով և թերեւս անդամ սիրով: Նա պատմում էր ինձ իր մի աչքով կարդացած զրքե-

ըլ գրողների մասին՝ այդ աչքը նույնպես բորբոքված էր, արցունքոտ, և թվում էր, թե ուր որ է իր տեղից դուրս կընկնի:

Ժամանակի ընթացքում ես դադարեցի նկատել նրա արտաքինը, որովհետեւ սկսեցի հասկանալ նրա ներքին գեղեցկությունը: Նա հպարտ ու անկախ մի մարդ էր:

Ես՝ նույնպես:

Մի գիշեր ես առաջարկեցի նրա փոխարեն գլորել սայլակը, որովհետեւ նույն ուղղությամբ էի ապրում, բայց նա կտրականապես հրաժարվեց:

Սակայն շաբաթներ անց, գուցե և ամիսներ, նա մի գիշեր ինձ խնդրեց սայլակը գլորել: Սայլակը գլորելն ինձ հաճույք էր պատճառում, բայց ես հասկացա, որ նա հիվանդ է:

Հաջորդ օրը Հաֆֆն անկյունում չկար: Ես գնացի Մոնո փողոցի նրա տունը, և տանտիրուհին ասաց, որ նա հիվանդ պառկած է: Ես նրան այցելեցի իր սենյակում:

Զրույցի ընթացքում տեսա, թե նա որքան էր հիվանդ ու հոգնած, բայց և միաժամանակ՝ չհանձնվելու ու չմեռնելու կամքով լի: Նա ուզում էր մնալ այս աշխարհում: Նա ուզում էր իր սայլակով վերադառնալ Ռիփարլիքընի անկյունն ու շարունակել դիտել մարդկությանն ու մնալ նրա անդամը: Նա հարցրեց, թե արդյո՞ք ես հաջորդ օրը դասամիջոցին կգամ այցելության: Ասացի, որ կդամ:

Երբ եկա՝ նա, աթոռին նստած, սպասում էր, խիստ հոգնած: Խնդրեց սայլակն իր փոխարեն գլորել մինչև անկյունը: Ես նրան թողի անկյունում ու վագեցի դպրոց: Դասերից հետո դեռ իր տեղում էր՝ թույլ ժամանակ, որովհետեւ շատ հիվանդ էր:

Այդպես շարունակվեց մեկ ամիս: Այդ ընթացքում ես հանրային գրադարանից վերցրի ու սկսեցի աչքի անցկացնել նրա կարդացած գրքերը՝ ինգերսոլ, Փեյն, Էմերալդն: Ես անփուլթ ու արագ էի կարդում, բայց կարծում եմ, որ ամենակարենը հասկացա, այսինքն, որ մարդկությունն այն է, ինչ մեզանից ամեն մեկը պատրաստ է տեսնել ու հավատալ, ինչպես նաև կարող է լինել այն, ինչին մենք պատրաստ ենք հուսալ:

Մենք Հաֆֆի հետ զրուցում էինք այդ ամենի մասին: Ճիշտն ասած, երբեմն ես ակամա սկսում էի նրան չհավանել՝ նրա սոսկալի անկումը, անբախտությունը, ողորմելիությունն ու միայնությունը, աշխարհի իր անկյունում կենդանի մնալու համառությանը, նաև տեսքը և հոտը: Սակայն դա շուտով անցնում էր, և ես հասկանում

էի, որ ինչ էլ որ նա եղած լիներ՝ մնում էր լավ մարդ, անօդնական ու ազնիվ իմ հարևանը, ընկերն ու ժամանակակիցը:

Մի ամբողջ ամիս ես կեսօրին ու գիշերվա տասին շարունակում էի գլորել նրա սայլակը: Ես գիտեի, որ նա մեռնում է: Ես անդամ նրան հարցրեցի, թե չէ՞ր ցանկանա, արդյոք, տոնավաճառների հարթակի կողքի նահանգային հիվանդանոցը գնալ ու կյանքի մնացորդը հանգիստ անցկացնել անկողնում:

Նա չէր ցանկանում: Նա ուզում էր շարունակել մեր մշակած օրակարգը:

Մի օր կեսօրին տանտիրուհին ինձ տեղեկացրեց, որ նա գիշերը մեռել է, և ես նրան այլևս չտեսա: Թաղմանը չգնացի: Անգամ չդիտեմ՝ թաղում ունեցա՞վ, թե չէ: Ըստ՝ Հաֆֆի պես ծերունիների մասին քաղաքում տարածված տեսության՝ նրանք բոլորը գծուծ մարդիկ էին և ինչ-որ տեղ թաքցրած հարստություն ունեին: Հաֆֆի առնչությամբ ես երեք նման բաների չէի հավատում: Ճիշտ է, որոշ ժամանակ նա սեփականություն ունեցել էր՝ աղի-բուդիի սայլակը: Սայլակը ես այլևս չտեսա:

Հաֆֆը նույնպես մարդկությունն էր:

Մարդկությունն էր նաև ձմռանը էմերսընի անվան մեր դպրոցը ոտաբորիկ եկող ինձ տարեկից տղան: Նրա ընտանիքը քաղաք էր եկել Սանտա Ֆեի երկաթգծի կողքի Ֆոլիի պահեստի մոտ կանգնած ֆուրգոնով: Նրա հայրը, մայրը և չորս թե հինգ եղբայրներն ու քույրերն ապրում էին այդ ֆուրգոնի մեջն ու չուրջը:

Այդ տղան դպրոց հաճախեց մոտ երկու շաբաթ, որից հետո նրանք տեղահան եղան ու գնացին ուրիշ մի վայր: Նա շատ համբերատար տղա էր և, հավանաբար, տառապում էր ավելի, քան որևէ մեկը կարող էր ենթադրել, մանավանդ, երբ չէր կարողանում միսս Զեմբըրսին ասել իր հասցեն, կամ երբ ուրիշ տղաները նրան ծաղրում էին, ինչ է թե կոչիկ չունի:

Ես շատ էի ուզում ընկերանալ նրա հետ, բայց դա լինելու բան չէր: Նա ընկեր ունենալ չէր ուզում, և դա կարելի էր հասկանալ: Ես ուզում էի նրան հուշել, որ լրագրեր վաճառելով կարելի է փող վաստակել, իրեն ու ընտանիքին օգնել, բայց երբեմն որոշ մարդկանց համար ամենից կովիստ բանը նրանց օգնելու ցանկություն հայտնելն է:

Կային նաև ուրիշները՝ շատ ու շատերը:

Էլ չասած՝ տարբեր վայրերը։ Ինձ համար ամենից մեծ նշանակություն ունեցածները ես արդեն նշել եմ՝ հանրային գրադարանն ու տոնավաճառների հրապարակը։ Ես երկուսի կարիքն էլ ունեի։ Ես կարիք ունեի կարդալու և ես կարիք ունեի տեսնելու մարդու գործող ներկայացումը՝ նրա ցուցամոլությունը, նախիրները, բերքը, մեքենաները, անգամ արվեստը՝ թշվառ նկարներն ու քանդակները, որ արդյունքն էին նրա շփոթության ու ձանձրույթի։

Ֆրեզնոյի մյուս երկու վայրը, որ ինձ համար կարևորություն ունեին, թատրոնն ու եկեղեցին էին։ Կինոթատրոնները հետևյալն էին՝ «Լիբրթի», «Սինեմա», «Բիժու», «Ստրենդ», «Իպոդրոմ» և «Օրֆեում»։ Եկեղեցին Առաջին հայկական երիցականն էր։

Կինոթատրոնում ես տեսնում էի մարդկությունը շարժապատկերներում, բեմի վրա և վոդկիլներում։ Այն հավերժ ընկած էր ինչոր բանի ետևից՝ փախուստ ու անկարողություն փախչել ձանձրույթից, չնորհի ու իմաստի որոնում։

Միայն եկեղեցում էր նրան հաջողվում մերձենալ շնորհին ու իմաստին, մանավանդ սաղմոսագիրքն ու բերանը երգեցողության ժամանակ բացելիս։ Ես նույնպես երգում էի։ Ես հիմա էլ եմ երգում։ Եվ, ուրեմն, բողոքական երգերը մնում են իմաստի իմ որոնման հավերժական մասնիկը։

Ոչ մի քաղաք չունի իր ավարտը, եթե դա է քո ի սկզբանե և վերստին ծնվելու վայրը, ինչպես, ըստ գրության, վիճակված է բոլոր մարդկանց։ Այստեղի դրախտային եղանակը՝ տաք արևն ու հորդ անձրեր, գարնան թարմ զմրուխտն ու աշնանային հրավառ սակին, հողագործի եղանակը Ֆրեզնոյում, ուր ես ապրել ու դարձել եմ մարդկության մասնիկը... Վերջին բանը, որը ես կմոռանամ, հավանաբար լինի այնտեղի եղանակը։

